

P.J.V.j.nr.105.K.16.b.

Genp. til: P.J.I.

105.I.19.c.

105.Dan.5.

~~HEMMELIGT~~~~Østersø-spørgsmålet m.v.~~

A. I den forud for det seneste NATO-ministerråds udsendte sovjetrussiske regeringserklæring af 13. december 1958 omtales spørgsmålet om oprettelsen af en såkaldt "baltisk NATO-kommando". Det hedder bl.a., at en sådan kommando vil betyde, at den vesttyske flåde, forsynet med kerne- og raketvåben, vil benytte danske havne efter sit forogdtbefindende, og at der derefter i praksis intet vil være tilbage af den danske regerings erklæring om, at der ikke i Danmark vil blive anbragt fremmede kerne- og raketvåben. Sovjetunionen støtter derimod fuldt ud Østtysklands og Polens forslag om "omdannelse af Østersøen til en fredssone", men USSR kan ikke undlade at tage de nævnte NATO-militære forberedelser i betragtning.

Den sovjetrussiske regeringserklæring sendtes NATO-landenes Moskva-ambassader med en kort note. Efter sit indhold kræver den ikke svar, og fra amerikansk side har man i NATO's råd erklæret, at USA ikke havde til hensigt at reagere. Der foreligger intet oplyst om de øvrige NATO-landes stilling, men det vedtoges, at eventuelle svar skulle forelægges i Rådet inden afsendelse.

Om Danmark bør svare, vil bl.a. afhænge af, hvorledes de andre NATO-lande stiller sig. Nogen selvstændig dansk

interesse i at svare foreligger der næppe; det eneste spørgsmål i erklæringen af speciel relation til Danmark er Østersø-spørgsmålet, og det har hidtil været vor stilsning at undgå at indlade os i en polemik om dette problem, jfr. nedenfor.

B. Baggrunden for den sovjetiske interesse for Østersøen er uden tvivl først og fremmest et ønske om at udelukke eller begrænse vestlig indflydelse i dette hav. Denne interesse i kontrol over Østersøen (og herunder passagerne gennem de danske stræder) er af gammel dato, og den har gennem tiderne givet sig udslag på mange forskellige måder. De vigtigste eksempler herpå siden 2. verdenskrig er følgende:

Under forhandlingerne mellem de allierede under krigen og umiddelbart derefter blev der fra russisk side vist interesse for de danske stræder, men denne interesse fandt dog ikke udtryk i konkrete forslag. Således blev der fremsat generelle betragtninger om ønskeligheden af fri adgang til og udgang fra Østersøen, når der forhandlede om internationale vandveje i almindelighed. Første gang spørgsmålet bragtes på bane var under forhandlingerne i 1942 om fikseringen af de endelige krigsmål, men russerne kom senere flere gange tilbage til sagen, bl.a. i december 1945. I 1950 fremkom i sovjetrussiske videnskabelige tidsskrifter en teori om, at Østersøen måtte betragtes som et lukket hav, hvilket skulle medføre, at bestemmelsesretten over Østersøen udelukkende tilkommer de tilgrænsende stater i forening, således at disse har ret til at regulere sejladsen gennem de danske stræder og lukke disse for krigsskibe fra andre nationer. I 1952 protesteredes der - under henvis-

fr.ref.
13.9.1957 på
105.K.16.b.

55.B.3.

05.I.48.a.

105.I.48.a. ning til folkeretten - fra sovjetrussisk (og britisk og polsk) side mod kgl. anordning af 25. juli 1951, der udvidede kravet om anmeldelse af passage af fremmede krigsskibe gennem Drogden og Hollenderdybet til også at gælde for Lillebælt. (Her var altså USSR forkæmper for, at strøderne skulle holdes åbne). I 1952 var der i Sovjet-pressen stærke angreb i anledning af NATO-øvelsen MAIN BRACE i Østerseen. Øvelsen betegnedes som et forsøg på stationering og som særligt havende henblik på Bornholm. I daværende ministerpresident Bulganins brev af 28. marts 1957 til statsminister H.C. Hansen omtales Danmarks stilling og ansvar som "vogter af vigtige internationale strøder".

jfr. notits
af 3.9.1952
på 105.Dan.
5

Hr. Bulganins brev blev indledningen til et intensivt østligt propagandafremstød vedrørende Østerseen. Hovedtemaet er, at medens man fra NATO's side, bl.a. ved den tyske genoprustning og ved det dansk-tyske flådesamarbejde, truer freden i Østerseen, ønsker man fra Sovjetblokkens side, at Østerseen skal være et "fredens hav". Dette begreb, der den 13. december for første gang optræder i en kommunikation fra USSR til Danmark, defineres ikke nærmere, men af forskellige udtalelser^{x)} fremgår, at der tankes på en aftale mellem landene langs Østerseen om ikke-angreb og om fælles løsning af forskellige opgaver af økonomisk, trafikal og kulturel art. Det er desuden meget muligt, at også tanken om at gøre Østerseen til et "lukket hav" spiller en rolle i denne forbindelse.

Dette spørgsmål har for Danmark en særlig betydning, og der skal derfor henvises til vedlagte notits udarbejdet

x) især den østtyske regerings erklæring af 2. september 1957 og partisekretær Gomulkas interview med Ritzsus Bureau den 9. september 1957.

af professor Max Sørensen. Professorens konklusion er, at Danmark i fredstid ikke kan spærre indløbene til Østersøen, og at vi ej heller i krigstid kan spærre for neutrale magters krigsskibe; det er derfor folkeretligt udelukket at gøre Østersøen til et mare clausum.

105.I.19.c. Som nævnt ledsages kampagnen om Østersøen som et "fredens hav" af stærke angreb mod planerne om et dansk-tysk flådesamarbejde. Om disse planer kan oplyses, at der i 1957 i Holtentau ved Kiel blev oprettet en allieret planlægningsgruppe, som skulle undersøge de strategiske og organisatoriske sider af forsvaret af Østersøen og fastlægge grundlaget for en eventuel fælles dansk-tysk flådekommando dér. Der er endnu ikke opnået fuld enighed mellem de interesserede parter om organisationen af denne kommando; især har spørgsmålet om, hvem der skal være chef, voldt - og volder stadig - vanskeligheder. USSR's angreb mod disse planer har fundet udtryk i et meget stort antal avisartikler og i officielle taler, ligesom den sovjetrussiske udenrigsminister og dets ambassader i København under samtaler med statsminister H.C. Hansen har givet udtryk for skarp reaktion over for planerne. Desuden har Sovjetunionen rettet henvendelse i sagen til den tyske regering, og spørgsmålet omtales i daværende ministerpræsident Bulganins brev af 12. december 1957 til den danske statsminister.

Fra officiel dansk side har man hidtil undladt at tage nærmere stilling til den østlige kampagne. I statsministerens redegørelse i folketinget og i svaret på daværende ministerpræsident Bulganins brev af 12. december 1957 indskrænkede man sig hovedsagelig til at tilbagevise beskyldninger om deltagelse i aggressive planer. I et interview

107

i februar 1958 med en polsk journalist udtalte statsministeren om spørgsmålet, at han ønskede et samarbejde med de øvrige lande langs Østersøen, men at det var vanskeligt at sige noget om formerne for et sådant samarbejde. Han tvivlede på, at der for øjeblikket var forudsætninger for en fælles indstilling fra Østersø-landenes side.

Der synes ikke at være nogen grund til at ændre den holdning, man hidtil har indtaget over for Østersø-kampagnen. Der er næppe nogen tvivl om, at man står over for et propagandafremstød, som har til formål at begrænse vestlig indflydelse og det vestlige forsvarsberedskab i Østersøen. For tiden er der dog næppe reel mulighed for at opnå en for alle parter acceptabel ordning, og der synes heller ikke at være grund til at indlade sig i en polemik, som kun vil kunne føre til en uddybning af uoverensstemmelserne.

Skulle man fremkomme med et svar på den russiske erklæring, måtte det være for at pointere det danske standpunkt. Der er imidlertid ikke nogen ret, der i det konkrete tilfælde kan forspildes, hvis man undlader at replicere, lige så lidt som vor position vil blive stærkere eller svagere i tilfælde af replik.

C. I forbindelse med de russiske bestræbelser for at begrænse NATO's indflydelse og forvar i Østersøen spiller Bornholm en vigtig rolle. USSR's rømning af sen i 1946 blev gjort betinget af, at Danmark besatte sen med egne tropper og oprettede sin administration uden nogen deltagelse af fremmede tropper og fremmede "administratorer". Under den danske gesandts samtaler med den sovjetrussiske udenrigsminister i anledning af rømningen fik han det indtryk, at den sovjetrussiske regering ventede, at bevogtningen af

Bornholm blev foretaget med forholdsvis betydelige danske styrker, herunder også søstridskræfter.

Siden har der været en stadig interesse for sen fra sovjetrussisk side, og man har reageret, så snart man mente, at der var fare for stationering af allierede styrker, således i forbindelse med overvejelserne om fredstidsstationering i Danmark, jfr. den sovjetrussiske erklæring af 20. januar 1953.

Spørgsmålet om Bornholms stilling har fået fornyet aktualitet, efter at der i pressen har været forlydender om, at man i forbindelse med den nye forsvarsordning tilsigtede en svækkelse af de danske styrker på sen. I anledning af, at nogle af disse forlydender gik ud på, at man tilsigtede en indskrænkning af artilleriet på Bornholm, har admiral Stemann gjort opmærksom på, at den sovjetiske general på Bornholm i 1946 over for ham havde udtalt, at Danmark selv måtte have tilstrækkelige militære styrker på sen; dette måtte omfatte artilleri - ikke blot en markering, men "noget, der betød noget".

De grunde, som i sin tid fik russerne til at ønske et stærkt dansk forsvar på Bornholm, foreligger ikke længere, og man må formode, at man fra sovjetrussisk side kun ville være interesseret i en indskrænkning af forsvaret. Rent formelt ville det imidlertid fra sovjetrussisk side kunne hævdes, at det udtrykkelig blev gjort til en forudsætning for den russiske rømning af Bornholm, at der blev sendt danske tropper til sen. Endvidere må det nævnes, at en indskrænkning af forsvaret på Bornholm vil indeholde spiren til senere vanskeligheder, nemlig hvis man - eventuelt i en spændt situation - ønsker at styrke Bornholms forsvar.

PM af 2.5.
1953 med
kontinua-
tioner

skr. af
17.9.1958
på 105.Dan.5.

I denne forbindelse bemærkes, at det meget vel kunne tænkes, at man fra svensk side ville være interesseret i at undgå en svækkelse af forsvaret på Bornholm. Den svenske interesse for dette spørgsmål har vist sig ved adskillige lejligheder, bl.a. kan nævnes den offentlige debat, der var om spørgsmålet i forbindelse med en udtalelse, som Højres leder, Hjalmarson, fremsatte i 2. kammeret i 1952 om et eventuelt svensk-dansk samarbejde med hensyn til Bornholms forsvar. Ligeledes må det betragtes som sandsynligt, at man fra NATO's side ville være interesseret i at undgå en svækkelse af det bornholmske forsvar. Bornholms betydning for atlantforsvaret blev således fremhævet i "Strategic Guidance" for 1952, hvor det udtaltes, at Bornholm er en værdifuld forpost til inddæmning af Sovjet-operationer i Østersøen, men at det dog ville være vanskeligt at føre et varigt forsvar af den. Også ud fra et politisk synspunkt må det anses for stridende mod vestlig interesse at svække den i forvejen meget svage position i Østersøen; en indskrænkning af Bornholms forsvar ville kunne opfattes som udtryk for, at man delvis har "opgivet" den.

Sovjetrusland synes interesseret i at skabe en kontinuerlig række af krisecentre. Så såre en kritisk situation "indkapsler sig", rettes søgelyset mod et nyt sted på jordkloden. Det synes ligeledes at være et led i den sovjet-russiske taktik, at krisen kommer vestmagterne som en overraskelse. Man kan derfor ikke se bort fra, at Bornholm, såfremt den internationale udvikling måtte tage en uheldig vending, kan blive objekt for politisk interesse fra USSR's eller en anden Østblok-magts side. Danmark bør hele tiden være forberedt på denne eventualitet.

Den 13. januar 1959.
E. Schram-Nielsen